

Bánki Éva

Vidékek, világok, bálványok

(Mohai V. Lajos: Szabadon és kötelezően)

Mohai V. Lajos egyre inkább kiteljesedő kritikai-értelmezői életműve rendkívül egységes és karakteres – és mint ilyen, folytonos vitára és önvizsgálatra ingerlő. A legutóbb megjelent *Szabadon és kötelezően* című esszékötetének már a tartalomjegyzéke is számos izgalmas kérdést vet fel. Hogy lehet, hogy egy ilyen nyitott, sokféle ízlést, irodalomszemléletet elfogadó, számtalan rezdülésre érzékeny, az irodalmi kánon befolyásolásának szándékával is megnyilatkozó „szenvedélyes olvasó” (a szerző Almási Miklósról alkalmazott kifejezése) ilyen elzárkózó a fiatalabbakkal szemben? Márpedig Mohai V. Lajos *Szabadon és kötelezően* című esszékötetében számos nemrég elhunyt klasszikusról vagy a szerző nemzedékébe tartozó, számos irányzatban megforduló íróról-költőről olvasunk, de fiatalabbakról nem. Én alig hiszem, hogy ennek valami ízlésbeli oka lenne, meglehet, csak a kritikai metódus, a szerző olvasószemüvege, a Kosztolányi-kultuszon edzett „szűrője” implikálja ezt.

Ha pedig így van, akkor ez annál érdekesebb.

A metódus mellett igen figyelemreméltó Mohai sajátos „tájérazékenysége”, filmes látásmódja, mikor is elemzéseiben a próza-univerzumok mögé megrajzol egy hangokkal, színekkel, szagokkal, zugokkal teli „hont”. A szerző vidékiség- vagy (világ)periféria-fogalmát nem is lehet nélkül a „térletés” vagy vizuális érzékenység nélkül élvezni. A Mohai-tájak közül nekem nem a romló-bomló Róma, a fülledt Bácska, a ködös-titokzatos Nyírség a legmegragadóbb, hanem Mándy Iván – Mohai által oly varázssosan interpretált – külvárosa. (Erre különös módon nem is egy kritikában, hanem egy varázslatosan személyes interjúban – *Szalvétapapír és ruhakefe*. Laik Eszter beszélgetése Mohai V. Lajossal a 100 éve született Mándy Ivánról – kerül sor.)

A különféle műfajú írásokban elrejtett kalandozás, ötletforgács mellett feltűnő, hogy milyen mélyen kidolgozott és átgondolt a kötetben található Kosztolányi- és a Tandori-blokk. Ennek talán személyes okai lehetnek. A Tandori- és Kosztolányi-szövegeket nem egy összeszikkasztó találkozás, egy meghatározó, de egyszeri olvasmányélmény ihlette, hanem hosszas kutatómunka, a szerzőkkel / szerzőkről való több évtizedes együttgondolkodás. Mohai V. Lajos Tandori szerkesztője volt (*Vigyázz magadra, ne törődj velem*, 1989), irodalomtörténeti pályáját pedig Kosztolányi-kutatóként kezdte

Annyi meghatározó Kosztolányi-tanulmány¹ után eljött annak is az ideje, hogy Mohai új szempontokat találjon az egész „Nyugat-korszak” értelmezéséhez. Igencsak feltűnő, hogy a botrányoktól sem mentes, az egész irodalmi életet izgalomban tartó Kosztolányi-Ady-viszonynál (háborúnál) Mohai V. Lajos mennyivel meghatározóbbnak tartja a *Nyugat* – és egyáltalán a két világháború közötti magyar irodalom – szempontjából a Babits-Kosztolányi-ellentétet. A hagyományos irodalomtörténet-írással szembeforduló, karakteres hangsúlyváltás ez. Leveleiben a fiatal Kosztolányi Babitsot nemzedéke egyik legígéretesebb tehetségének és egyben a világ egyik „legérdekesebb emberének” tartotta². De mintha az Esti Kornélt később oly szívtelenül ledorongoló Babits (a Mohai által oly szépen elemzett „halotti beszédét”, az 1936-os rádiós nekrológiáját kivéve) nem viszonzta volna ezt a feltétlen csodálatot. Később barátságuk ellanyhult. Az Ady-vitában – bár ifjan Babits sem értékelte sokra Ady költészetét – nem állt Kosztolányi mellé.

De sok minden más összeköthette és elválaszthatta az ifjúkori harcostársakat. A csatározásoknál nyilván sokkal érdekesebb az esztétikájuk, világirodalmi tájékozódásuk³ különbsége. Mohai egyik kedves kategóriája, a vidékiség remekül vizsgálható lenne mindkét nyugatosnál, hiszen prózaíróként Babits is a „vidék” írója maradt – ezek a hasonló motívumok pedig könnyen felfedhetik a prózapoeitikák különbségeit is.

Az *Aranysárkány* majálisa, a regény híres nyitójelenete (ennek elemzését végzi el Mohai a *Majális a városerdőn* című fejezetben) mintha rímelve egy másik kisvárosi majálisra, az *Aranysárkány*nál jóval korábbi *Gólyakalifa* nyitójelenetére. A mozi iránt annyira vonzó Babits popkultúra iránti nagyobb nyitottságamár itt is megjelenik: egy Verne-utalás készíti elő Táborny Elemér másik világba való rendszeres kiruccanásait. A realizmuson nevelkedett olvasó persze „fejlettebbnek” érezheti a Kosztolányi-regény-narrációját: az *Aranysárkány* majálisán sokkal több nézőpont kapcsolódik egybe, a tanár- és diák-figurák jóval egyénítettebbek, és Kosztolányi mintha Babitsnál ügyesebben bontaná ki a címbe rejlő metaforikus lehetőségeket is. Ámde az én-elbeszélésen (és persze a romantikus prózahagyományon) alapuló Babits-próza nem kevésbé szuggesztív: itt a világ, a főhőst körülvevő kisvárosi milieu oly fojtogatóan tökéletes, hogy mindenféle pisztolylövés nélkül is érezzük, hogy okvetlenül valami szörnyűségnek kell történni. Kosztolányi és Babits egészen másféle prózahagyományt mozgósít (különös ez két ennyire hasonló hátterű és műveltségű szerzőnél), de a *Gólyakalifa* alapján mégcsak azt sem jelenthetjük ki,

1 A szerző talán legfontosabb három Kosztolányi-publikációja: *A vidéki élet kulisszái*. (Egy tematikus szál Kosztolányi korai költészetében), *Orpheus*, 20, 1997. 131–136., „Minden különködésben van valami vidékiesség”. *Kosztolányi vidékszemléletéhez*. *Kortárs*, 60, 2016., 116–119., *Az önámító költő és a rossz világa*. (Kosztolányi Dezső: *Nero, a véres költő*). *Studia Litteraria*. 2018 1–2.

2 Kosztolányi 1906. június 24-én kelt levelére Bodrogi Csongor hívta fel a figyelmemet: „A Földön egy ember volt, ki szemembe mindenkor érdekes volt, s sohasem untatott – még az ásitása sem –: és ez ember – bocsásson meg – Ön volt.” (Kosztolányi Dezső: *Levelek – Naplók*. Budapest, 1996. Osiris Kiadó.)

3 Ez utóbbiról azért nagyon sok munka megjelent. Pl.: Szegedy-Maszák Mihály: *A nyugat és a világirodalom* – In: *Alföld* 50. évf. 5. sz. (1999. május) 54–69., Uő: *Megértés, fordítás, kánon*. Kalligram. Pozsony. 2008.

hogya a fiatal Babits konzervatívabb szerző lett volna. Mi indokolhatja hát a két író prózavilágának és természetesen későbbi pályafutásának oly markáns különbözőségét?

Mohai V. Lajos magas labdákat dob fel, és mi sem idegenebb tőle, hogy azokat valami szentenciózus közhellyel le- vagy agyoncsapja, hogy a lehetséges válaszokat rögtön a szánkba rágja.

De térjünk csak vissza a nyitó kérdésünkhöz! Miért nem olvasható Kosztolányi szemüvegen át a fiatal irodalom?

Véget ért volna a nagy Kosztolányi-varázslat? A magyar irodalom meghatározó „Kosztolányi-korszaka”? A kortárs magyar próza több képviselője „letévedt” volna a babitsi útra? A popkulturális műfajok felé nyitottabb (Babits, mint tudjuk, nemcsak horrort, hanem sci-fit is írt), Kosztolányinál kiegyensúlyozatlanabb (a *Halálfiái* nyilvánvalóan nem mérhető a *Pacsirta* vagy az *Aranysárkány* joggal dicsért tökéletességéhez), a romantikus hagyományhoz is bátrabban nyúló babitsi irány – meglehet – jobb kiindulópontul szolgálna a kortárs próza megértéséhez?

Mintha épp valami ilyenféle trendváltásra engedne következtetni a *Szabadon és kötelezően* igen gondosan szerkesztett Kosztolányi-ciklusa. Mohai először áttekinti Kosztolányi magyar klasszikusokhoz való viszonyát, aztán kapunk egy-egy nagyszerű elemzést a Kosztolányi-próza csúcspontjainak tekinthető prózai remekéről, a *Pacsirtáról* és *Aranysárkányról*, majd a „túlélő”, Babits „halotti beszédét” olvashatjuk, aki csodálatos esszéjében „eltemeti” Kosztolányit. Az egész blokk egy Kosztolányi nemzetfelfogását („európai magyar”, „nyelvünkben élünk”) taglaló, *Magyarnak lenni* címe esszével zárul.

Ma Kosztolányi nemzetfelfogása a „műveltek számára” amolyan közös nevező vagy útjelző. „Amikor nem vagyunk jó európaiak, akkor éppen nem vagyunk jó (Jól) magyarok”, mondta Kosztolányit visszhangozva Esterházy Péter a frankfurti könyvvásáron. Kosztolányi, mint az irodalmi modernizációt mindmáig irigylett eredmény-nyel megvalósító *Nyugat* első nemzedékének tagja büszkén hirdette, hogy „csak annyiban érték a munkánk, amennyiben a világ versenyében is érték”. De ez az európaiság leginkább irodalmi lényegű volt, ráadásul a világirodalom (vagyis amit a nyugatosok „világirodalomnak” neveztek) a húszas-harmincas években még nem tűnt olyan nehezen definiálhatónak, mint manapság. Ma persze Európáról és „nyugatról” leginkább eszmei és politikai, nem pedig esztétikai kiindulópontból beszélünk – miközben egyáltalán nem világos, melyik Európához is kéne hűnek lennünk? A görög-római hagyomány latin nyelvű kereszténység, a felvilágosodás vagy az Európai Unió (meglehetősen bürokratizált, szinte már bizáncias) Európájához?

Ráadásul Kosztolányi nemzetfogalma is többször változott az ifjúkori radikális liberalizmuson, a Trianon keltette meghasonlason át a ma széleskörűen elterjedt „európai, mert magyar” eszméjének kidolgozásáig. Az álláspontja ugyan változott – de ő maga szenvedélyesen önzonos maradt. Az Örmény szigetéről írott, az 1916-os *Tinta* című válogatásban megjelent esszéjében Kosztolányi még »bús csiricsárénak« tekinti a kis népek kulturális útkeresését. Minek »különcödni«, (»örménykedni«), ha ott vannak a nagy kultúrák, melyekben boldogan feloldódhatunk...? Kosztolányi az örményekről ír – de a magyarokról beszél, az esszé utolsó szava is a „magyar”. Trianon persze gyökeresen megváltoztatja Kosztolányi kis népekhez és a saját kultúráról való viszonyát. De ezek nélkül a meghasonlások, kitérők, útkeresések nélkül vajon hitelesnek éreznék-e Kosztolányi nemzetfogalmát?

Egy életművet a kultusz is leegyszerűsíthet, nemcsak az (el)hallgatás. Könnyen lehet, hogy az utóbbi évtizedekben túlszerettük Kosztolányit. Maga a Nyugat-hagyomány is változatosabb, ellentmondásosabb, mint ami a Kosztolányi-kultusz szemüvegén át látszik.

Persze mi mindannyian Kosztolányi köpenyegéből bújtunk elő. De talán ideje lenne már más köpenyt is felpróbálni.

Mohai V. Lajos: *Szabadon és kötelezően. Esszék, szorgalmi feladatok.* Savaria University Press Alapítvány. Szombathely. 2020.

E számunkat nyomta és kötötte a Print 2000 Nyomda Kft.

print 2000

NYOMDA K E T K E C S K E M É T

6000 Kecskemét, Nyomda u. 8.

Tel.: +36 76 501 240; Fax: +36 76 501 249

E-mail: info@print2000.hu

www.print2000.hu

Folyóiratunk megjelenetését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és

a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap